

References

1. **Reva Bhalla**, 'The Geopolitics of the Syrian Civil War', available at: <<https://www.stratfor.com/weekly/geopolitics-syrian-civil-war>>
2. **Bogdandy von A., Haussler S., Hanschmann F., Utz R.** (2005), *State-Building, Nation-Building, and Constitutional Politics in Post-Conflict Situations: Conceptual Clarifications and an Appraisal of Different Approaches*, Max Planck Yearbook of United Nations Law, vol. 9, pp. 579–613.
3. **Brants C.**, 'Legal Culture and Legal Transplants', available at: <<http://www.ejcl.org>>
4. **Habermas J.** (1987), *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt-am-Main, Suhrkamp.
5. **Marxsen Ch.** (2014), 'The Crimean Crisis. An International Law Perspectives', *Zeitschrift für öffentliches Recht und Völkerrecht*, vol. 74, pp. 367–391.
6. **Pernice Ingolf** (2010), 'La Rete Europea di Costituzionalità – Der Europäische Verfassungsverbund und die Netzwerktheorie', *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Rechts und Völkerrecht*, 70: 51–71.
7. **Günter Teubner** (1997), 'Global Bukowina': Legal Pluralism in World Society in *Global Law Without A State*, in Teubner G. (ed.), Aldershot, Dartmouth Gower, pp. 3–28.
8. **Birmontene T., Yarashyunas E., Spruogis E.** (2008), 'Generalnyi doklad XIV Kongressa Konferentsii evropeyskikh konstitutsionnykh sudov' [General report of the 14th Congress of Conference of the European constitutional courts], *Konstitutsionnoe pravosudie: Vestnik Konferentsii organov konstitutsionnogo kontrolya stran molodoy demokratii*, vol. 2 (40) – 3 (41), Erevan, Tsentral'nyi konstitutsionnogo prava Respubliki Armeniya, pp. 70–245.
9. **Brodell F.** (1998), *Materialna tsyvilizatsiia, ekonomika i kapitalizm, XV–XVIII st. U 3-kh t. Tom 3. Ihry obminu* [Material civilization, economy and capitalism, 15–18 centuries. In 3 vol. Volume 3. Games of exchange], Kyiv: Osnovy.
10. **Wallerstein I.** (2015), *Mir-sistema Moderna. Tom I. Kapitalisticheskoe selskoe hozyaystvo i istoki evropeyskogo mira-ekonomiki v XVI veke* [The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the 16th Century], Moscow: Russkiy fond sodeystviya obrazovaniyu i nauke.
11. **Vallie V.** (2015), *Koruptsiia: rozdumy pislia Maidanu* [Corruption: Reflections on Maidan], Kyiv: Dukh i Litera.
12. **Lader K.-H.** (2007), 'Teoriya autopoyezisa kak podhod, pozvolyayushchii luchshe ponyat pravo postmoderna (ot ierarhii norm k geterarhii izmenyayushchysya patternov pravovykh interotnosheniy)' [The theory of an autopoyezis as the approach allowing to understand better the right of a postmodern (from hierarchy of norms to a heterarchy of the changing patterns of legal interrelationship)], *Pravovedenie*, 1: 13–42.
13. **Popper K.** (2000), 'Logika sotsialnykh nauk' [Logic of social sciences] in *Evolutsionnaya epistemologiya i logika sotsialnykh nauk: Karl Popper i ego kritiki* [Evolutionary epistemologiya and logic of social sciences: Karl Popper and his critics], translated by Lahuti D. G., in Sadovskiy V. N. (ed.), Moscow, Editorial URSS.
14. Reshenie Federal'nogo Konstitutsionnogo Suda FRG ot 26 fevralya 2014 goda ob otmene trehprotsentnogo barera na vyborah v Evroparlament [Decision of the Federal Constitutional Court of Germany about cancellation the three-percent barrier on elections to European Parliament, 26 February 2014], available at: <http://dpp.mpil.de/03_2014/03_2014_285_324.pdf>
15. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy No. 7-rp/2013 vid 11 lypnia 2013 roku [Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 7-rp/2013, 11 July 2013], available at: <<http://ccu.gov.ua/doccatalog/document?id=216306>>
16. **Schmidt-Assmann E.** (2009), *Zahalne administratyvne pravo yak ideia vrehulivannia: osnovni zasady ta zavdannia systematyky administratyvnoho prava* [General administrative law as an idea of settlement: the basic principles and objectives of systematics of administrative law], 2nd ed., Kyiv, K.I.S.
17. **Elias N.** (2001), *O protsesse tsyvilizatsii: Sotsiogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya* [On the Process of Civilisation: Sociogenetic and Psychogenetic Investigations], Moscow, Saint Petersburg.

Чинник ядерного стримування у військово-політичних стратегіях НАТО та України*

Наголошується, що агресія Росії проти України актуалізувала проблему ядерного стримування РФ. Наводяться основні теоретичні засади стримування. Критично аналізуються базові концептуальні підходи НАТО до ролі ядерної зброї в політиці альянсу щодо колективної безпеки й оборони. Порушено проблему без'ядерного статусу України, досліджуються сучасний стан відносин Україна–НАТО та перспективи нашої країни як контрибутора європейської безпеки.

Ключові слова: стримування, ядерне стримування, НАТО.

Олександр ПОТЕХІН, доктор історичних наук, головний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

* Закінчення. Початок у попередньому номері.

Фактор ядерного сдерживания в военно-политических стратегиях НАТО и Украины

Александр ПОТЕХИН, доктор исторических наук, главный научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории ГУ «Институт всемирной истории НАН Украины»

Подчеркивается, что агрессия России против Украины актуализировала проблему ядерного сдерживания РФ. Приводятся основные теоретические принципы сдерживания. Критически анализируются базовые концептуальные подходы НАТО к роли ядерного оружия в политике альянса касательно коллективной безопасности и обороны. Поставлена проблема безъядерного статуса Украины, исследуются современное состояние отношений Украина–НАТО и перспективы нашей страны как контрибутора европейской безопасности.

Ключевые слова: сдерживание, ядерное сдерживание, НАТО.

Factor of Nuclear Inhibition in Military and Political Strategies of NATO and Ukraine

Oleksandr POTIEKHIN, Doctor of Historical Sciences, Chief Research Scientist of the Department of Theory and Methodology of the World History of State Institution "Institute of the World History of the National Academy of Sciences of Ukraine"

It is marked that the aggression of Russia against Ukraine made the issue of nuclear inhibition of the Russian Federation of current importance. Basic theoretical principles of inhibition are pointed out. The fundamental conceptual approaches of NATO toward the role of nuclear weapon in its policy of collective security and defense are critically analyzed. The issue of nuclear-free status of Ukraine is brought up, the modern state of relations Ukraine–NATO and prospects of our country as of a contributor to the European safety are studied.

Keywords: containment, deterrence, NATO.

Щодо надання Україні оборонної зброї, то НАТО прийняла соломонево рішення: як організація вона зброї не надасть і не фінансуватиме такі поставки, але окремим країнам-членам альянсу не заборонено здійснювати їх на двосторонній основі. Дж. Шерр пише: «Ані Литва, ані Сполучені Штати не потребують згоди Ради НАТО для надання Україні військової допомоги – як летальної, так і нелетальної. Такі рішення приймаються на національному рівні» [1, с. 15]. Кардинальних зрушень у позиції альянсу щодо надання допомоги Україні не відбулося й під час візиту до Києва Генерального секретаря НАТО у вересні 2015 року.

Реальність для України полягає в тому, що наша держава, ставши після розпаду СРСР власницею третього в світі ядерного арсеналу, ніколи не мала не тільки справжнього контролю над стратегічною ядерною зброєю, тобто спроможності використати її на власний розсуд, а й формального – здатності завадити її використанню Москвою.

Спочатку у Вашингтоні не було однастайності в питанні ядерного роззброєння України. Як наголошують Дж. Голдгейр та М. Макфол, «одні вважали, що в інтересах національної безпеки США було збалансувати ядерну міць Росії відповідними силами в країнах, котрі мали з нею спільні кордони. Інші дотримувалися думки, що американським інтересам відповідало збереження становища, яке існувало на той час: була одна ядерна держава й має залишитися одна ядерна держава. Для прихильників такого підходу загроза «Югославії з ядерною зброєю» була набагато важливіша, ніж збереження українського ядерного потенціалу. Ключовим виразником другого підходу був держсекретар США Дж. Бейкер, і його аргументи мали в той час найбільший безпосередній вплив на політику адміністрації Дж. Буша. Відразу після розпаду Радянського Союзу Дж. Бейкер надзвичайно енергійно наполягав, щоб питання виведення ядерної зброї, дислокованої в Україні, Білорусі та Казахстані, стало найвищим пріоритетом американської адміністрації» [2, с. 56–57].

Урешті підтримана Заходом позиція РФ полягала в тому, щоб якнайшвидше вивести ядерні боєголовки та носії до Росії. Вочевидь, у питанні ядерного роззброєння України Захід цілком керувався міркуваннями нерозповсюдження зброї масового знищення, обмеження гонки ракетно-ядерних озброєнь та підтримання режиму «демократа» Б. Єльцина

в РФ. Контекст позбавлення України можливостей вступу до клубу ядерних держав створювали договори СНО-1 (між СРСР та США від 31 липня 1991-го) й СНО-2 (між США та РФ від 3 січня 1993-го) та ін. Отже, про створення регіонального потенціалу стримування російської загрози в майбутньому тоді на практиці не йшлося.

Процес ядерного роззброєння України, що тривав із 1992 по 1996 рік під зовнішнім та внутрішнім тиском, досить докладно описав «по гарячих слідах» безпосередній учасник подій, перший посол США в Україні Р. Попадюк [3]. Утім, його висновки щодо стану безпеки України внаслідок завершення роззброєння досить суперечливі. З одного боку, Р. Попадюк вважає, що вже в Троїстій заяві від 14 січня 1994 року Україна отримала від США та РФ більшість із того, чого прагнула: високий рівень публічних запевнень (*assurances*) від президентів Клінтона та Єльцина, запевнення в запобіганні зовнішньому економічному тиску, відсутність згадок про СНД [3, с. 55]. Після схвалення Верховною Радою приєднання України до ДНЯЗ як без'ядерної держави в Будапешті на сесії ОБСЄ 5 грудня 1994 року ці запевнення набули сили, а згодом були підтримані окремими заявами Великої Британії, Франції та КНР, тобто всіма ядерними державами-членами Ради Безпеки ООН. З другого боку, Р. Попадюк не вважав за потрібне розмістити текст Будапештського меморандуму серед документів, що увійшли в додатки до його книжки (він навіть не вніс Будапештський меморандум до складеної ним хронології основних подій). Більше того, він уже тоді висловив серйозні сумніви щодо дієвості будапештських запевнень: «Україна завжди судитиме про стан своєї безпеки з дій Москви, а не будь-яких обіцянок, тобто Київ завжди побоюватиметься її майбутніх дій: припинення поставок енергоносіїв, використання проблем Чорноморського флоту чи становища російської меншини...» [3, с. 56]. І це було цілком зрозуміло американському дипломату вже 1996 року, коли була опублікована його праця. Не можна пройти повз декількох її моментів. По-перше, коли Р. Попадюк пише про вимоги української сторони, він практично завжди вживає термін «запевнення» (*assurances*) у наданні безпеки. Але добре відомо: Україна прагнула отримати й не отримала саме юридично зобов'язувальні гарантії (*guarantees*). Їй було відмовлено під абсолютно абсурдними приводами, не менш абсурдними, ніж ті, які на-

водилися у 2014–2015 роках, щоб обґрунтувати відмову в наданні Україні оборонної зброї, на котру вона, як країна-жертва зовнішньої агресії, має право згідно зі Статутом ООН.

По-друге, майже нез'ясованою залишається історія позбавлення України 3 тисяч тактичних ядерних зарядів та їхніх носіїв. Питання процесу їхнього вивезення до РФ та компенсації весь час залишаються в затінку проблеми знищення ракетно-ядерного стратегічного потенціалу.

І, врешті, на часі повернутися до питання загальної компенсації за всі ядерні матеріали та знищені носії: варто перерахувати її розміри не з позиції «беріть, що дають (ТВЕЛі), а то взагалі нічого не отримаєте», якої тоді дотримувалися США та РФ. Програма Нанна–Лугара була сформульована так, що надавала кошти виключно на знищення ядерного потенціалу України, Казахстану, Білорусі. Жодних компенсацій, а тим паче матеріальної допомоги в розбудові сучасних збройних сил чи розв'язанні соціальних проблем військовослужбовців, навіть ракетників, яких звільняли зі служби у зв'язку з ліквідацією їхніх підрозділів, нею не передбачалося. Отже, ініціатори знешкодження українського ядерного потенціалу мали б визнати хоча б моральну відповідальність за те, що країна опинилася на весні 2014-го неозброєною перед обличчям російського вторгнення. Та інвестувати свої кошти у швидку відбудову ВПК України, який потребує декількох мільярдів доларів, надати країні-об'єкту агресії РФ (держави-порушниці наріжних положень Будапештського меморандуму) відповідні технології та комплектуючі. Вони знадобилися б для переозброєння української армії сучасною військовою технікою, компенсації економічних збитків, облаштування внутрішніх мігрантів, кількості котрих, за даними офіційної реєстрації, сягнула 1,5 мільйона, а насправді наближається до 2 мільйонів. Нагадаємо також, що саме «поради» Заходу, який застерігав українське керівництво від «кровопролиття на Донбасі», завадили придушити в зародку виступи проросійських сепаратистів на Сході України навесні 2014 року, коли вже були наявні необхідні для цього сили й засоби. Нині Захід, і насамперед НАТО, мають позбутися короткозорості та зрозуміти, що інвестиції в український потенціал стримування подальшої агресії РФ – це єдиний можливий шлях до майбутньої європейської стабільності та міжнародної безпеки в глобальному вимірі.

Ще в березні 2014 року Дж. Лоу, експерт урядового аналітичного центру Великої Британії *Chatham House*, констатував: «Останні події в Україні показали, що сучасна західна модель стримування не здатна обмежити поведінку РФ. ... Ядерне стримування її дії Заходом цього разу виявилось недоречним. Усупереч заявам РФ про воєнну загрозу її безпеці з боку НАТО припущення про наявність такої загрози не зупинило Росію від захоплення Криму. ... Фактом є те, що привласнення Росією Криму означає набагато більше, ніж тільки порушення територіальної цілісності України. Ці дії створили серйозну загрозу європейській безпеці, й криза далека від завершення, оскільки Москва розраховує на те, що вона вирішуватиме майбутнє України. Досі дискурс стратегічного стримування (*deterrence*) відсутній у дискусіях щодо шляхів врегулювання сучасної кризи. Якщо західні лідери хочуть вплинути на поведінку Москви, вони мають знайти логіку, що виходить за межі «санкцій» та «можливих цільових засобів», щоб визначити справді стратегічні наміри. Послання Москві має бути чітко артикульованим: Захід готовий схвалити коротко-, середньо- та довгострокову політику підриву російської економіки, якщо РФ продовжуватиме підривати європейську безпеку».

Цю пораду не було своєчасно почуто, внаслідок чого відбулося подальше руйнування системи європейської безпеки через вторгнення Росії на Схід України. Питання про ефективне стримування російської загрози досі на часі. Це підтверджує курс Москви на зрив Мінських домовленостей, спрямований на досягнення тієї самої мети – диктувати Україні свою волю.

Сучасну ситуацію у відносинах Україна–НАТО найкраще описує Дж. Шерр. Він зазначає, що навесні 2015 року альянс спромігся дійти консенсусу щодо таких моментів:

- РФ веде агресивну війну проти України всупереч власним зобов'язанням за угодами, котрі створили фундамент системи міжнародної безпеки після припинення холодної війни;

- збройна інтервенція Росії становить смертельну загрозу для України, а також загрозу для такої Європи, якою її хочуть зберегти європейці;

- конфлікт між Росією та Україною становить загрозу системного характеру: В. Путін не може собі дозволити поразку в Україні, але не можна й дозволити йому здобути перемогу. Зберігається й небезпека ескалації воєнних дій в Україні [з ініціативи російської сторони. – Авт.];

- для відповіді на цей виклик НАТО має привести власні засоби та методи стримування у відповідність до «нового покоління» загроз, зокрема до застосування проти слабких держав, вразливих до вторгнення, провокацій та підривної діяльності, інформаційної та гібридної воєн;

- у цілому європейська система стримування та оборони зазнає удару, якщо Росія досягне своєї мети в Україні. Тому потрібно докласти всіх доступних зусиль, щоб не допустити територіального розпаду України та хаосу в державі;

- «російський виклик», схоже, є проблемою в довгостроковій перспективі [1, с. 15].

Слід зауважити, що згідно з панівною серед військово-політичних експертів точкою зору, врегулювання конфліктів і встановлення й підтримання міжнародної стабільності потребують розвитку та використання конвенційної сучасної високотехнологічної та точної зброї.

Важко не зачаруватися красою формули, запропонованої навесні 2015 року директором Інституту світової політики А. Гетьманчуком: «Україна ще ніколи не була так близько й так далеко від НАТО, як сьогодні» [1, с. 3]. «Україна опинилася в певному зачарованому колі. З одного боку, НАТО всіляко повторює, що в Україні є власний вибір, зокрема й у тому, що стосується інтеграції до альянсу. З другого боку, реакція НАТО на сам факт обговорення членства України в альянсі означає, що насправді в Україні такого вибору немає» [1, с. 4]. З огляду на прецеденти нещодавньої історії можна стверджувати, що Україна має змогу розірвати це зачароване коло. Досить хоча б згадати досвід країн Балтії: їм відмовили в членстві в НАТО під час першої хвилі розширення 1997 року, але завдяки єдності політичних еліт та спадковості позицій урядів у питанні евроатлантичного вибору минуло зовсім небагато за історичними мірками часу, й країни Балтії опинилися під захисною безпековою парасолькою альянсу. Україні треба докласти зусиль, щоб довести: перебуваючи на передовій стримування подальшої російської навали, наша країна, як ніхто інший у Європі сьогодні, є не користувачем, а контрибутором європейської безпеки.

■ Список використаних джерел

1. Україна–НАТО: діагностика партнерства. Аналітична записка. – К.: Інститут світової політики, 2015. – 48 с.
2. Дж. М. Голдгейр, М. Макфол. Цель и средства. Политика США в отношении России после холодной войны. – М.: Международные отношения, 2009. – 520 с.
3. R. Popadiuk. American–Ukrainian Nuclear Relations // McNair Paper № 55, Institute for National Strategic Studies. – Washington, DC: National Defense University, October 1996. – 85 p.

■ References

1. *Ukraine–NATO: diahnostryka partnerstva. Analitychna zapyska* [Ukraine–NATO: Diagnosing the Partnership. Policy Briefing] (2015), Kyiv: Instytut svitovoi polityky.
2. J. M. Goldgeier, M. McFaul (2009), *Tsel i sredstva. Politika SShA v otnoshenii Rossii posle holodnoy voynyi* [Power and Purpose: U.S. Policy Toward Russia After the Cold War], Moscow: Mezhdunarodnyie otnosheniya.
3. R. Popadiuk (1996), *American–Ukrainian Nuclear Relations*, McNair Paper No. 55, Institute for National Strategic Studies; Washington, DC: National Defense University.